

Annika Isomäki
Paula Jaatinen
Sini Teivaanmäki
Liisa Klenberg
Riikka Hirvonen
Noona Kiuru

Nuorten toiminnanohjauksen pulmien yhteys kaverisuhteisiin

Kohokohdat

- Opettajien arvioimat toiminnanohjauksen pulmat ovat yleisempiä seitsemäsluokkalaisilla pojilla kuin tytöillä.
- Nuorilla, joilla on toiminnanohjauksen pulmia, on vähemmän kavereita kuin muilla nuorilla.
- Toiminnanohjauksen pulmat lisäävät riskiä vertaisryhmän hyljeksinnälle.
- Nuoret, joilla on toiminnanohjauksen pulmia, eivät eroa muista nuorista ystävyys-suhteen laadun ja ikätoverien hyväksynnän suhteen.

Tämä tutkimus on osa Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen tutkijoiden toteuttamaa ja Suomen Akatemian rahoittamaa TIKAPUU – Alakoulusta yläkouluun -tutkimushanketta. Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin seitsemäsluokkalaisten nuorten (n = 377) toiminnanohjauksen pulmien ja kaverisuhteiden välisiä yhteyksiä. Nuorten pulmia toiminnanohjauksessa tarkasteltiin opettajien täyttämällä Keskitymiskyselyllä. Lisäksi tarkasteltiin nuorten kavereiden määrää, läheisen ystävyys-suhteen laatua ja nuorten asemaa vertaisryhmässä. Ka-

vereiden määrää mitattiin laskemalla niiden luokkakavereiden lukumäärä, joiden kanssa nuoret kertoivat viettävänsä mieluiten aikaa. Ystävyys-suhteen laatua mitattiin läheisyyttä ja konflikteja koskevilla väittämillä, joita nuorten piti arvioida suhteessa omalla luokalla olevaan parhaaseen ystävään. Nuorten asemaa vertaisryhmässä tutkittiin sosiometrisen kyselyn avulla. Korrelaatioanalyysien tulokset osoittivat, että Keskitymiskyselyn summapistee-
t olivat yhteydessä kaverisuhteiden kaikkiin puoliin. Opettajan arvioimat toiminnanohjauksen

pulmat olivat yleisempiä seitsemäsluokkalaisilla pojilla kuin tytöillä. Monimuuttujaisen kovarianssianalyysin tulokset osoittivat, että niillä nuorilla, joilla oli toiminnanohjauksen pulmia, oli muita nuoria vähemmän kavereita, ja he kokivat enemmän vertaisten hyljeksintää. Sen sijaan toiminnanohjauksen pulmat eivät olleet yhteydessä ystävyysuhteen laatuun tai vertaisryhmän hyväksyntään. Tulokset antavat uutta tietoa suomalaisnuorten toiminnanohjauksen pulmien ja kaverisuhteiden välisestä yhteyksistä. Tulevaisuudessa tarvitaan lisää aiheeseen liittyvää tutkimusta, jotta saataisiin lisää tietoa ja osattaisiin tukea nuoren myönteisiä kaverisuhteita.

Asiasanat: nuoruus, toiminnanohjauksen pulmat, kaverisuhteet, ikätoverit, vertaisryhmä

JOHDANTO

Ihmisillä on sisäsyntyinen tarve muodostaa ja ylläpitää myönteisiä ja merkittäviä ihmissuhteita (Ryan & Deci, 2000; Kiuru, 2018). Onnistuneesti solmitut ystävyysuhteet ovat tärkeitä psykososiaalisen sopeutumisen ja hyvinvoinnin kannalta läpi elämän (Hoza, 2007; Poulin & Chan, 2010). Erityisesti nuoruudessa ystävien tärkeys sosiaalisen tuen antajina kasvaa samalla, kun nuori alkaa itsenäistyä ja ottaa vanhemmista etäisyyttä (Berndt, 1982). Ongelmallista onkin, jos nuorella on syystä tai toisesta vaikeuksia muodostaa ja ylläpitää näitä ikävaiheeseen keskeisesti kuuluvia vertaissuhteita. Ongelmat vertaissuhteissa näyttävät tutkimusten mukaan olevan yleisiä esimerkiksi ADHD-piirteisillä lapsilla ja nuorilla, joita yhdistävät eritasoiset vaikeudet toiminnanohjauksessa (Gardner & Gerdes, 2015).

Vertaissuhteissa voi tulla hankaluuk-

sia, jos lapsen tai nuoren on heikon toiminnanohjauksensa vuoksi vaikea hillitä impulsiivista käyttäytymistä, muistaa sovittuja asioita tai suunnitella toimintaa pitkäjänteisesti (Närhi, Karhu, Klenberg, Paananen & Puustjärvi, 2019). Vaikea-asteisina toiminnanohjauksen ongelmat ovat diagnosoitavissa aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriöksi (ADHD), jonka keskeisiä piirteitä ovat arjen toimintakykyä pitkäkestoisesti heikentävä tarkkaamattomuus, impulsiivisuus ja motorinen levottomuus (Sourander & Aronen, 2017). ADHD-diagnoosin saaneiden lasten kaverisuhteita on tutkittu laajasti (esim. Hoza, 2007; Nijmeijer, Minderaa, Buitelaar, Mulligan, Hartman & Hoekstra, 2008; Stortmont, 2001), mutta nuoriin kohdistuvaa tutkimusta on tehty vain vähän (Hoza, 2007; Nijmeijer ym. 2008). Tässä artikkelissa ADHD-diagnoosin saaneisiin lapsiin ja nuoriin viitataan termillä ADHD-piirteiset lapset/nuoret. Toiminnanohjauksen pulma -termillä sen sijaan viitataan lievempiasteisiin haasteisiin toiminnanohjauksen alueella.

Suomalaisnuoriin kohdistuvaa tutkimusta toiminnanohjauksen pulmien ja kaverisuhteiden välisestä yhteyksistä ei ole tiettävästi aiemmin tehty. Lisätiedon saaminen näistä yhteyksistä on kuitenkin tärkeää, jotta toiminnanohjauksen taidoiltaan erilaisia nuoria voidaan tukea myönteisten kaverisuhteiden muodostamisessa ja sosiaalisten taitojen kehittämisessä. Kaverisuhteita tutkittaessa on tärkeää huomioida vertaisryhmäaseman ja ystävien määrän rinnalla myös ystävyysuhteen laatu (Hoza, 2007), sillä yksikin läheinen ystävyysuhte voi suojata kiusaamisen ja vertaisten hyljeksinnän kielteisiltä vaikutuksilta. Läheiset ystävyysuhteet myös vahvistavat itsetuntoa ja saattavat suoja-

ta paitsi yksinäisyydeltä myös masennukselta ja ahdistukselta (Bagwell & Schmidt, 2011). Tämän tutkimuksen tavoitteena on tuottaa lisätietoa seitsemäsluokkalaisten nuorten toiminnanohjauksesta ja kaverisuhteista. Tutkimme nuorten toiminnanohjauksen pulmien yhteyttä kavereiden määrään, läheisen ystävyysuhteen laatuun ja nuorten asemaan vertaisryhmässä.

TOIMINNANOHJAUKSEN PULMAT NUORUUSIÄSSÄ

Toiminnanohjaus voidaan määritellä yläkäsitteeksi joukolle kognitiivisia toimintoja, jotka säätelevät käyttäytymistä ja tavoitteellista toimintaa (Klenberg, 2015; Nigg, 2017; Vilkki & Saunamäki, 2015). Tällä hetkellä laajimmin käytetty on Miyaken ja kumppaneiden (2000; 2012) malli, jossa toiminnanohjauksen kolme ydintoimintoa ovat inhibitio, työmuisti ja joustava vaihtaminen. Näistä erityisesti inhibition merkitystä on korostettu tarkkaavuuspulmien synnyssä (Barkley, 1997; Klenberg, Jämsä, Häyrinen & Korkman, 2010). Inhibitiolla tarkoitetaan kykyä kontrolloida omia reaktioita sekä erilaisten ärsykkeiden vaikutusta omaan toimintaan (Barkley, 1997). Reaktioiden inhibitiota tarvitaan tilanteen tai päämäärän kannalta ei-toivottujen reaktioiden hillitsemiseen. Häiriötekijöiden inhibitiota tarvitaan sekä ympäristöstä tulevien tekijöiden että omien ajatusten toimintaa häiritsevän vaikutuksen kontrollointiin. Ydintoimintojen ohella tavoitteelliseen toiminnanohjaukseen sisältyy myös monimutkaisempia suunnitteluun ja organisointiin liittyviä toimintoja.

Toiminnanohjauksen pulmat ilmenevät monin eri tavoin. Ne voivat näkyä

levottomuutena ja häiriöherkkyytenä, vaikeutena keskittyä pitkäkestoisessa työskentelyssä, vaikeutena kuunnella toisen puhetta ja ohjeita, vaikeutena tehtävien järjestämisessä ja suorittamisessa sekä pulmina sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Klenberg ym., 2010). Väsyneenä ja häiriöisessä ympäristössä tarkkaavuuden ongelmat usein korostuvat. Kiinnostava ja motivoiva tekeminen sen sijaan helpottaa tarkkaavuuden ylläpitämistä ja toiminnanohjausta.

Toiminnanohjauksen pulmat tulevat usein näkyviin kouluympäristössä, jossa vaaditaan pitkäjänteistä keskittymistä ja paikallaanoloa (Närhi ym., 2019; Pihlakoski & Rintahaka, 2016). Toiminnanohjauksen pulmat näkyvät myös tilanteissa, joissa vaaditaan motivaation ylläpitämistä ulkoisen palautteen puuttuessa tai viivästyessä (Luman ym., 2005; Närhi ym., 2019). Lapsuusiässä havaitut tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen pulmat jatkuvat usein nuoruusiässä. Nuoruusiässä motorinen levottomuus yleensä lievenee, mutta keskittymisen ja tarkkaavuuden pulmat haittaavat edelleen koulutyötä (Faraone, Biederman & Mick, 2006; Närhi ym., 2019). Myös impulsiivisuus voi aiheuttaa ongelmia sosiaalisissa tilanteissa sekä vaikeuttaa tavoitteellista koulutyöskentelyä ja ryhmätöiden tekemistä.

Varhaisnuorille, joilla on toiminnanohjauksen pulmia, tuovat lisähaastetta puberteettiin liittyvät fyysiset ja psyykkiset muutokset sekä yläkouluun siirtymiseen liittyvät muutokset koulutyöskentelyssä ja sosiaalisissa suhteissa. Kun nuori siirtyy yläkouluun, opiskeltavista sisällöistä tulee abstraktimpia ja opiskelun työtavat ja rytmi muuttuvat vaativammiksi. Samalla ystäväpiirissä tapahtuu muutoksia ja

luokanopettaja vaihtuu lukuisiin aineopettajiin. Usein myös koulu vaihtuu yläkoulun myötä ja oppimisympäristöt muuttuvat. Opiskeltavien aineiden ja opettajien määrä lisääntyy, luokkaa vaihdetaan tuntien jälkeen, ja oppilaan on osattava löytää oikeaan luokkatilaan. Koulutyöskentelyn vaativuuden lisääntyessä toiminnanohjauksen pulmat saattavat tulla herkemmin näkyviin. Tässä tutkimuksessa käytimme tietolähteenä opettajan arviota toiminnanohjauspulmista, joita he näkevät nuorella olevan kouluympäristössä. Opettajalla on laaja näkökulma nuorten toimintaan kouluympäristössä ja tilaisuus havainnoida heitä monenlaisissa oppimistilanteissa, jotka vaativat tarkkaavaisuuden ja aktiivisuuden säätelyä (Klenberg ym., 2010).

TOIMINNANOHJAUKSEN PULMAT JA NUORTEN IKÄTOVERISUHTEET

Ystävyys-suhteiden muodostuminen on nuoruusiän tärkeimpiä kehitystehtäviä (Hartup & Stevens, 1997). Varhaisnuoruuden ystävyys-suhteet ovat lapsuuden ajan ystävyys-suhteisiin nähden huomattavasti intensiivisempiä ja ystävien tuen tarve suurempaa (Berndt, 1982). Läheisistä ystäväistä ja ikätovereista tulee nuorelle tärkeimpiä keskustelukumppaneita, joiden kanssa opitaan tärkeitä sosiaalisia taitoja. Nuorten väliset ystävyys-suhteet ovat tasa-arvoisia suhteita, jotka perustuvat molemminpuoliseen kiintymykseen ja toisen tukemiseen (Bagwell & Schmidt, 2011; Berndt, 1982). Ajan viettäminen ystävien kanssa on palkitsevaa, sillä se lisää yhteenkuuluvuuden tunnetta ja antaa vahvistusta nuoren omille ajatuksille ja arvoil-

le (Kiuru, 2018). Tasa-arvoisten ystävyys-suhteiden muodostuminen nuoruudessa vaikuttaa myös siihen, miten ihminen muodostaa myöhemmällä iällä tasa-arvoisia suhteita toisiin ihmisiin, kuten kumppaniin ja kollegoihin (ks. myös Berndt, 1982).

Myönteiset kaverisuhteet voivat toimia tukea antavana resurssina, joka suojaa nuorta ongelmien kehittymiseltä (Kiuru, 2018). Useissa aikaisemmissa tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että ADHD-piirteisillä lapsilla ja nuorilla (joita yhdistävät eritasoiset vaikeudet toiminnanohjauksessa), on monesti vaikeuksia sosiaalisessa ongelmanratkaisussa, sosiaalisten tilanteiden tarkkailussa ja sosiaalisen palautteen tulkinnessa (Gardner & Gerdes, 2015; Sibley, Evans & Serpell, 2010; Wehmeier, Schacht & Barkley, 2010). Nämä sosiaaliin taitoihin liittyvät pulmat voivat vaikeuttaa onnistuneiden kaverisuhteiden solmimista ja ylläpitämistä. Esimerkiksi da Fonseca, Seguer, Santos, Poinso ja Deruelle (2009) havaitsivat, että ADHD-piirteiset lapset ja nuoret tunnistivat merkitsevästi heikommien tunteita kasvojen ilmeiden ja kontekstuaalisten vihjeiden perusteella. ADHD-piirteet ovat yhteydessä myös vaikeuksiin omien tunteiden säätelyssä (Gardner & Gerdes, 2015; Wehmeier ym., 2010). ADHD-piirteisten nuorten vahvuuksien on puolestaan havaittu liittyvän etenkin nopeuteen, rohkeuteen sekä hyvään mielikuvitukseen (Klenberg ym., 2018). Nämä vahvuudet saattavat osaltaan kompensoida edellä mainittuja heikkouksia sosiaalisissa taidoissa ja tukea myönteisten kaverisuhteiden solmimista.

Kaverisuhteiden eri puolista on ADHD-piirteiden yhteydessä tutkittu eniten lapsen ja nuoren asemaa vertaisryhmäs-

sä. Useissa tutkimuksissa on havaittu, että ADHD-piirteet lisäävät riskiä vertaisryhmän hyljeksinnälle (esim. Erhardt & Hinshaw, 1994; Gardner & Gerdes, 2015; Hoza ym., 2005; Kok ym., 2016; Mrug, Hoza, Pelham & Greiner, 2007). Aiemmassa tutkimuksessa on myös havaittu, että ADHD-piirteet ovat yhteydessä vaikeuksiin läheisten ystävyysuhteiden solmimisessa (esim. Blachman & Hinshaw, 2002; Hoza, 2005). ADHD-piirteisistä lapsista ja nuorista eräiden arvioiden mukaan jopa 56–76 prosentilla ei ole lainkaan ystäviä, kun muiden ikätoverien vastaava luku on 10–32 prosenttia (Gardner & Gerdes, 2015). Toisaalta kaikissa tutkimuksissa ei ole havaittu yhtä suuria eroja ADHD-piirteisten sekä verrokkilasten ja -nuorten kavereiden määrässä. Esimerkiksi Martonin, Wienerin, Rogersin ja Mooren (2015) tutkimuksessa vain 6 prosentilla ADHD-piirteisistä lapsista ei ollut lainkaan ystäviä ja ystävyysuhteiden määrä oli normaalin keskiarvon puitteissa.

Myös aiemmat tulokset ADHD-piirteiden yhteydestä ystävyysuhteiden laatuun ovat ristiriitaisia. Joissakin tutkimuksissa ADHD-piirteiden on havaittu olevan yhteydessä vähäisempään läheisyyteen ja suurempaan määrään konflikteja vertaissuhteissa (Gardner & Gerdes, 2015; Kok, Groen, Fuermaier & Tucha, 2016; Stortmont, 2001; Rokeach & Wiener, 2017). Kaikissa tutkimuksissa vastaavia yhteyksiä ei ole kuitenkaan löydetty (esim. Glass ym., 2012).

Tutkimusten väliset erot ADHD-piirteiden ja kaverisuhteiden välisissä yhteyksissä voivat johtua ainakin osittain menetelmällisistä eroista, esimerkiksi erilaisista tietolähteistä. ADHD-piirteiset lapset ja nuoret saattavat arvioida kaverisuhteita

ja -verkostoja eri tavoin kuin vanhemmat ja opettajat, sillä ADHD:hen on liitetty usein taipumus arvioida ihmissuhteita ja omaa sosiaalista taitavuuttaan todellisuutta positiivisemmin (esim. Bagwell, Molina, Pelham & Hoza, 2001; Glass ym., 2012; Heiman, 2005). Toisaalta nuoren hyvinvoinnin kannalta suurin merkitys saattaa olla nimenomaan nuoren omilla kokemuksilla kaverisuhteista ja sillä, että nuorella olisi vähintäänkin yksi läheiseltä tuntuva kaveri. Suurin osa aikaisemmasta tutkimuksesta on tarkastellut kaverisuhteita ADHD-diagnoosin saaneilla lapsilla ja nuorilla. Lievempien toiminnanohjauksen pulmien yhteydestä kaverisuhteisiin tiedetään vain vähän.

Tutkimuskysymykset ja hypoteesit

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella seitsemäsluokkalaisten nuorten toiminnanohjauksen pulmien yhteyttä kaverisuhteiden eri puoliin. Ensimmäisenä tavoitteena oli tutkia, ovatko toiminnanohjauksen pulmat yhteydessä nuoren kaverisuhteiden määrään. Oletuksena oli, että nuorilla, joilla on toiminnanohjauksen pulmia, olisi muihin nuoriin verrattuna vähemmän kavereita (Gardner & Gerdes, 2015; Hoza ym., 2005).

Toisena tavoitteena oli tarkastella, onko nuoren toiminnanohjauksen pulmilla yhteyttä hänen kokemuksiinsa parhaan ystävyysuhteen laadusta. Tästä asiasta ei tehty oletuksia, sillä aiempien tutkimusten tulokset ovat olleet ristiriitaisia.

Kolmantena tavoitteena oli selvittää, onko toiminnanohjauksen pulmilla yhteyttä nuoren asemaan vertaisryhmässä. Oletuksena oli, että nuoret, joilla on toiminnanohjauksen pulmia, ovat muihin nuo-

riin verrattuna vertaisryhmässään vähemmän hyväksytyjä ja enemmän hyljeksittyjä (Erhardt & Hinshaw, 1994; Hoza ym., 2005).

Kaikissa tutkimuskysymyksissä kontrolloimme nuoren sukupuolen vaikutuksen, sillä sukupuolen on havaittu olevan yhteydessä sekä toiminnanohjauksen pulmiin (Klenberg ym., 2010; Korkeila & Leppämäki, 2017) että kaverisuhteisiin (Berndt, 1982; Halme ym., 2015).

TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Aineisto ja tutkittavat

Tässä tutkimuksessa käytettiin Suomen Akatemian rahoittaman, Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen tutkijoiden toteuttaman TIKAPUU – Alakoulusta yläkouluun -tutkimushankkeen aineistoa. Tutkimuksessa käytetty aineisto kerättiin 7. luokan keväällä vuonna 2016. Nuorten iän keskiarvo seitsemännen luokan keväällä oli 13,60 vuotta ja keskihajonta 0,35 vuotta. Otokseen valittiin yhteensä 377 yleisopetuksen luokissa olevaa nuorta, joista oli saatavilla opettajien täyttämä Keskittymiskysely. 124 nuorella oli ryhmätestien mukaan pulmia lukemisen tai laskemisen sujuvuudessa ja 253 nuorella ei ollut (ks. myös Kanerva ym., 2019). Oppimispulmaiset nuoret (33 %) olivat siis hieman yliedustettuna tämän tutkimuksen otoksessa. Otoksen nuorista 52 prosenttia oli tyttöjä ja 48 prosenttia poikia.

Opettajat täyttivät Keskittymiskyselyn 1–6 oppilaastaan. Opettajista 71 prosenttia oli naisia ja 29 prosenttia miehiä (keskimääräinen ikä 45.1 vuotta, keskihajonta 9.4 vuotta). Suurimmalla osalla (52

%) vastanneista yläkoulun opettajista oli yli 15 vuoden työkokemus. 11–15 vuotta työskennelleitä opettajia oli 21 prosenttia, 6–10 vuotta työskennelleitä 13 prosenttia, 1–5 vuotta työskennelleitä 11 prosenttia ja alle vuoden työskennelleitä 2 prosenttia vastaajista. Opettajista 27 prosenttia oli työskennellyt nykyisessä koulussaan yli 15 vuotta, 13 prosenttia 11–15 vuotta, 23 prosenttia 6–10 vuotta, 16 prosenttia 3–5 vuotta, 11 prosenttia 1–2 vuotta ja 10 prosenttia alle vuoden.

Nuorista 73 prosenttia asui sekä äidin että isän kanssa ja 5 prosenttia uusperheessä (äiti tai isä sekä isä- tai äitipuoli). Vuorotellen isän ja äidin kanssa asui 13 prosenttia nuorista, ja 8 prosenttia asui äidin kanssa. Jossakin muussa perhemuodossa (esim. sijaiskodissa) asui 0,6 prosenttia nuorista. Tieto vanhempien koulutustaustasta pyydettiin nuoren äidiltä. Tieto koulutuksesta jäi puuttumaan 69 äidiltä (18 %) ja 75 isältä (20 %). Niistä äideistä, jotka ilmoittivat koulutustaustansa, 1 prosentilla ei ollut lainkaan ammattikoulutusta ja 2 prosenttia oli suorittanut työllisyys- tai ammatillisia kursseja. Äideistä 31 prosenttia oli suorittanut ammatillisen koulutuksen, 24 prosenttia opistotasoisesta koulutuksesta, 17 prosenttia ammattikorkeakoulun, 21 prosenttia yliopiston ja 3 prosenttia yliopistollisen jatkotutkinnon. Isistä, joiden koulutustaustasta saatiin tietoa, 5 prosentilla ei ollut ammatillista koulutusta ja 5 prosenttia oli suorittanut työllisyys- tai ammatillisia kursseja. Isistä 40 prosenttia oli suorittanut ammatillisen koulutuksen, 15 prosenttia opistotasoisesta koulutuksesta, 13 prosenttia ammattikorkeakoulun, 19 prosenttia yliopiston ja 3 prosenttia yliopistollisen jatkotutkinnon.

Tämän tutkimuksen otos vastasi suh-

teellisen hyvin perherakenteeltaan koko Suomen väestön perherakennetta (Tilastokeskus, 2017a). Myös vanhempien koulutustaso oli suhteellisen edustava verrattuna Suomen aikuisväestön koulutustasoon (Tilastokeskus, 2017b).

Mittarit ja muuttajat

Toiminnanohjauksen pulmat. Tutkitavien nuorten toiminnanohjauksen pulmia tarkasteltiin opettajien täyttämän Keskittymiskyselyn (KESKY) avulla (Klenberg, 2015; Klenberg ym., 2010; ks. myös Klenberg, Hokkanen, Lahti-Nuutila & Närhi, 2017). Kysely sisältää 10 tarkkaavuutta ja toiminnanohjausta mittaavaa osa-aluetta ja 55 väittämää. Sen maksimipistemäärä on 110. Opettajat vastasivat nuoria koskeviin väittämiin kolmiportaisella asteikolla (0 = ei ole ongelma, 1 = on joskus ongelma, 2 = on usein ongelma).

Kyselyn osa-alueet ovat häiriöherkkyys (esim. ”Toiminta keskeytyy pieninkin häiriötekijän vaikutuksesta”), impulsiivisuus (esim. ”On huomattavan kärsimätön”; ”Toimii ensin, harkitsee vasta sitten”), motorinen levottomuus (esim. ”Rummuttelee tai tömistele”; ”Ei pysy omalla paikallaan, vaeltelee”), tarkkaavuuden suuntaaminen (esim. ”On vaikeuksia kiinnittää huomio ryhmälle annettuihin ohjeisiin”), tarkkaavuuden ylläpito (esim. ”Ei saa tehtyä tehtäviä loppuun”), tarkkaavuuden siirtäminen (esim. ”Kahden asian yhtäaikainen huomioon ottaminen on vaikeaa”) sekä toiminnanohjauksen aloitteisuus (esim. ”Tehtävien aloittaminen ei onnistu ilman lisäohjausta”), suunnittelu (esim. ”Ei ota huomioon tehtävien järjestystä”), toteutus (”Toiminnan lopettaminen on vaikeaa”) ja arviointi (esim. ”Ei osaa arvioida työnsä tu-

loksia, ei osaa ottaa kantaa”).

Toiminnanohjauksen pulmien mittarina käytettiin KESKYn kokonaispistemäärää. KESKYn 55 väittämistä muodostettiin Keskittymiskysely-käsikirjan (Klenberg ym., 2010) ohjeiden mukaan summamuutuja laskemalla väittämien pisteet yhteen. Nuoret jaettiin tämän jälkeen summapistemäärien perusteella kahteen ryhmään käsikirjassa suositellun katkaisurajan mukaisesti siten, että 30 pistettä tai enemmän merkitsi, että opettajan arvion mukaan nuorella on toiminnanohjauksen pulmia, ja 29 pistettä tai vähemmän merkitsi, että nuorella ei ole toiminnanohjauksen pulmia (Klenberg ym., 2010).

Kaverisuhteiden määrä. Kaikkia otoksen nuoria pyydettiin mainitsemaan tärkeysjärjestyksessä enintään kuusi luokkakaveria, joiden kanssa he viettivät mieluiten aikaa koulupäivän aikana (Coie ym., 1982). Kaverisuhteiden määrä saatiin laskemalla niiden nuorten nimeämien luokkakavereiden lukumäärä, joiden kanssa he viettivät mieluiten aikaa koulupäivän aikana.

Läheisen ystävyssuhteen laatu. Läheisen ystävyssuhteen laatua tarkasteltiin 11 väittämän avulla (Bukowski, Hoza & Boivin, 1994), jotka käsittelivät nuoren suhdetta omalta luokalta nimettyyn parhaaseen ystävään. Kaikki tutkittavat nuoret vastasivat väittämiin viisiportaisella Likert-asteikolla (1 = eri mieltä, 5 = samaa mieltä). Väittämät mittasivat ystävyssuhteen läheisyyttä (esim. ”Olen tyytyväinen ollessani ystäväni kanssa”) ja konflikteja (esim. ”Riitelen usein ystäväni kanssa”). Väittämistä muodostettiin keskiarvomutajat läheisyydelle (muuttujan reliabiliteetti Cronbachin α :lla mitattuna = .91) ja kon-

flikteille (Cronbachin α reliabiliteetti = .85) läheisessä ystävyysuhteessa.

Vertaisryhmän hyväksyntä ja hyljeksintä. Nuoren hyväksyntää ja hyljeksintää vertaisryhmässä tutkittiin selvittämällä nuoren saamien positiivisten ja negatiivisten kaverimainintojen määrä oman luokan sisällä (Coie ym., 1982). Hyväksynnän mittaamiseksi otoksen nuoria pyydettiin kirjoittamaan tärkeysjärjestyksessä korkeintaan kuuden luokkakaverin nimet, joiden kanssa he ovat koulupäivän aikana mieluiten. Hyljeksinnän mittaamiseksi nuoria pyydettiin kirjoittamaan korkeintaan kuuden luokkakaverin nimet, joiden kanssa he eivät halua viettää aikaa koulupäivän aikana. Seuraavaksi laskettiin erikseen nuorten luokkatovereilta saamien positiivisten kaverimainintojen kokonaismäärä ja nuorten luokkatovereilta saamien negatiivisten kaverimainintojen kokonaismäärä. Tämän jälkeen muodostettiin muuttuja vertaisryhmän hyväksynnälle standardoimalla nuorten saamat positiiviset maininnat luokkatoon suhteen. Vastaavasti vertaisryhmän hyljeksinnän muuttuja muodostettiin standardoimalla nuorten saamat negatiiviset maininnat luokkatoon suhteen.

TULOKSET

Kuvailevat tiedot

Koko otosta tarkasteltaessa KESKYn kokonaispisteiden vaihteluväli oli 0–91, keskiarvo 16,7 ja keskihajonta 21,7. Opettajien arvioissa nuorilla esiintyi toiminnanohjauksen pulmia siis keskimäärin vähän, mutta toisaalta arvioissa esiintyvä vaihtelu osoittaa, että osalla nuorista

pulmia nähtiin olevan selvästi keskiarvoa enemmän. Nuorten nimeämien kavereiden määrän vaihteluväli oli 0–6. Nimettyjen kavereiden lukumäärät jakautuivat varsin tasaisesti, sillä nuorista 14 prosenttia ei nimennyt yhtään kaveria, 7 prosenttia nimesi yhden, 6 prosenttia kaksi, 18 prosenttia kolme, 12 prosenttia neljä, 12 prosenttia viisi ja 31 prosenttia nimesi maksimimäärän eli kuusi kaveria.

Taulukossa 1 on esitetty KESKYn kokonaispisteiden ja kaverisuhdemuuttujien väliset Spearmanin korrelaatiokertoimet. Toiminnanohjauksen pulmat olivat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä kaikkiin kaverisuhteiden puoliin. Vahvimmat yhteydet löytyivät toiminnanohjauksen pulmien ja kavereiden määrän ja vertaisryhmän hyljeksinnän väliltä ($|r|=.29-.30$): mitä enemmän nuorilla oli toiminnanohjauksen pulmia, sitä vähemmän heillä oli nimettyjä kavereita ja sitä hyljeksitympiä he olivat vertaisryhmässään. Tilastollisesti merkitsevät mutta suuruusluokaltaan heikommat yhteydet löytyivät myös toiminnanohjauksen pulmien ja läheisen ystävyysuhteen laadun ja vertaisryhmän hyväksynnän väliltä ($|r|=.13-.16$): mitä enemmän nuorilla oli toiminnanohjauksen pulmia, sitä vähemmän hyväksytyjä he olivat vertaisryhmässään ja sitä enemmän konflikteja ja sitä vähemmän läheisyyttä he kertoivat olevan suhteessa parhaaseen ystäväänsä.

Seuraavaksi muodostettiin kategorinen muuttuja toiminnanohjauspulmille jakamalla otos kahteen ryhmään KESKYn raja-arvoa 30 käyttäen. Yhteensä 83 nuorella (22 %) oli opettajan arvion mukaan toiminnanohjauksen pulmia ja 291 nuorella (78 %) ei ollut. Ristiintaulukointi osoitti, että opettajan arvioimat toiminnanohjauksen pulmat olivat yleisempiä pojilla kuin ty-

töillä: Tytöistä 20:llä (10 %) oli ja 174:llä (90 %) ei ollut toiminnanohjauksen pulmia. Pojista sen sijaan 63 nuorella (35 %) oli ja 117:llä (65 %) ei ollut toiminnanohjauksen pulmia.

Kaverisuhdemuuttujien keskiarvot ja keskihajonnat sukupuolittain ja toiminnanohjauksen pulmien esiintyvyyden mukaan on esitetty taulukossa 2. Keskiarvoja vertailemalla nähdään, että tyttöjen kaverisuhteet ovat poikien kaverisuhteita myönteisempiä kaikkien kaverisuhteita kuvaavien muuttujien suhteen. Edelleen taulukosta nähdään, että kaverisuhteet niillä nuorilla, joilla oli toiminnanohjauksen pulmia, vaikuttivat kielteisemmiltä kuin nuorilla, joilla ei ollut toiminnanohjauksen pulmia. Taulukossa 2 esitettyjä keskiarvoja käytetään apuna seuraavassa osuudessa, jossa tulkitaan tilastoanalyysien tulosta.

Toiminnanohjauksen pulmien yhteydet nuorten kaverisuhteisiin

Seuraavaksi toiminnanohjauksen pulmien yhteyttä kaverisuhteiden eri puoliin tutkittiin monimuuttujaisella kovarianssi-analyysillä (MANCOVA). Selittävänä muuttujana oli toiminnanohjausryhmittely (0 = ei toiminnanohjauksen pulmia, 1 = on toiminnanohjauksen pulmia) ja selitettävänä muuttujina kavereiden määrä, läheisyys ja konfliktit läheisessä ystävyys-suhteessa sekä vertaisten hyväksyntä ja hyljeksintä. Lisäksi nuorten sukupuoli oli kontrolloitava kovariaattina analyysissa. Tulokset osoittivat, että nuorten, joilla oli toiminnanohjauksen pulmia, ja nuorten, joilla ei ollut toiminnanohjauksen pulmia, kaverisuhteissa oli eroja senkin jälkeen, kun sukupuoli oli kontrolloitu ($F(5, 317) = 4,91, p < 0,001$, osittainen $\eta^2 = .072$). Taulukossa

3 on tarkemmat tulokset monimuuttujaisesta kovarianssi-analyysistä, jossa kovariaattina on nuoren sukupuoli. Taulukossa 2 esitetään puolestaan keskiarvot sukupuolittain ja erikseen toiminnanohjausryhmille.

Nuoret, joilla oli toiminnanohjauksen pulmia, nimesivät merkitsevästi vähemmän kavereita kuin ne, joilla ei ollut toiminnanohjauksen pulmia (tutkimuskysymys 1). Kavereiden määrän vaihtelusta 2,3 prosenttia selittyi toiminnanohjauspulmien esiintymisellä (taulukko 3 osoittessa <https://bulletin.nmi.fi/2020/10/14/taulukot>). Toiminnanohjauspulmien yhteydet läheisen ystävyys-suhteen läheisyyteen ja konflikteihin eivät olleet tilastollisesti merkitseviä (tutkimuskysymys 2). Nuoret, joilla oli toiminnanohjauksen pulmia, olivat sen sijaan tilastollisesti merkitsevästi hyljeksitympiä vertaisryhmässään kuin ne, joilla ei ollut toiminnanohjauksen pulmia (tutkimuskysymys 3). Toiminnanohjauspulmat selittivät 5,2 prosenttia vaihtelusta vertaisryhmän hyljeksinnässä (taulukko 3 osoittessa <https://bulletin.nmi.fi/2020/10/14/taulukot>). Toiminnanohjauspulmien yhteydet vertaisryhmän hyväksyntään eivät puolestaan olleet tilastollisesti merkitseviä (tutkimuskysymys 3).

Kaverisuhteissa oli myös sukupuolten välisiä eroja ($F(5, 317) = 37,28, p < 0,001$). Sukupuolen päävaikutuksen suuruus (η^2) oli .37, eli sukupuoli selitti 37 prosenttia kaverisuhdemuuttujien vaihtelusta. Taulukosta 3 nähdään, että sukupuoli oli merkitsevästi yhteydessä kaikkiin kaverisuhdemuuttujiin. Tytöt luettelivat keskimäärin enemmän kavereita kuin pojat, ja tytöt myös arvioivat läheisessä ystävyys-suhteessaan enemmän läheisyyttä ja vähemmän konflikteja kuin pojat. Lisäksi tytöt olivat poikiin verrattu-

na vertaisryhmässään keskimäärin hyväksytympiä ja vähemmän hyljeksittyjä (taulukko 2 osoittessa <https://bulletin.nmi.fi/2020/10/14/taulukot>). Sukupuoli selitti 4,4 prosenttia vaihtelusta kavereiden määrässä, 33 prosenttia läheisyydessä, 2,7 prosenttia konflikteissa, 2,8 prosenttia hyväksynnässä ja 5,9 prosenttia hyljeksinnässä (taulukko 3 osoittessa <https://bulletin.nmi.fi/2020/10/14/taulukot>).

POHDINTA

Nuorten toiminnanohjauksen pulmien ja kaverisuhteiden väliset yhteydet ovat vähän tutkittu aihe, eikä siihen liittyvää suomalaista tutkimusta tiettävästi ole. Tämän tutkimuksen tavoitteena oli saada lisää tietoa seitsemäsluokkalaisten nuorten toiminnanohjauksen pulmien yhteydestä nuoren itsearvioituihin ja ikätoverien arvioimiin kaverisuhteisiin. Kaverisuhteiden eri puolia tutkittiin kavereiden määrää, parhaan ystävyysuhteen laatua sekä nuoren asemaa vertaisryhmässä. Havaitimme, että nuorten toiminnanohjauksen pulmat olivat yhteydessä vähäisempään kavereiden määrään, heikompaan läheisen ystävyysuhteen laatuun sekä heikompaan asemaan vertaisryhmässä. Toiminnanohjauksen pulmien yhteydet kavereiden määrään ja vertaisryhmän hyljeksintään eivät olleet riippuvaisia nuoren sukupuolesta. Niillä nuorilla, joilla oli toiminnanohjauksen pulmia, oli vähemmän kavereita, ja he olivat hyljeksitympiä ikätovereidensä keskuudessa kuin nuoret, joilla ei ollut toiminnanohjauksen pulmia. Toiminnanohjauksen pulmat sen sijaan eivät olleet yhteydessä läheisen ystävyysuhteen laatuun eikä vertaisryhmän hyväksyntään sen jälkeen, kun sukupuolen

yhteys kaverisuhteisiin oli huomioitu.

Toiminnanohjauksen pulmien yhteys nuorten kaverisuhteisiin

Ensimmäisenä tutkittiin, ovatko toiminnanohjauksen pulmat yhteydessä nuorten kavereiden määrään. Oletuksemme mukaisesti (ks. myös Blachman & Hinshaw, 2002; Gardner & Gerdes, 2015; Hoza ym., 2005; Kok ym., 2016) havaitsimme, että nuorilla, joilla oli toiminnanohjauksen pulmia, oli muita nuoria vähemmän kavereita vielä senkin jälkeen, kun sukupuolen vaikutus oli otettu huomioon. Nuoruudessa vertaissuhteet ovat olennaisia psykologisen kehityksen kannalta (Marttunen & Kaltiala-Heino, 2017). Vähäinen kavereiden määrä tai kaverisuhteiden puuttuminen kokonaan saattaa altistaa yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden kokemuksille sekä lisätä riskiä hyvinvoinnin pulmille (Berndt, 1982; Halme, Hedman, Ikonen & Rajala, 2017; Kiuru, 2018).

Vaikeudet muodostaa ja säilyttää kaverisuhteita saattavat johtua toiminnanohjauksen pulmiin liittyvistä puutteista sosiaalisessa toiminnassa (Wehmeier ym., 2010). Kaverisuhteita saattaa kuormittaa esimerkiksi impulsiivisen käyttäytymisen kärjistämät ristiriidat, tarkkaamattomuudesta johtuva vaikeus muistaa sovittuja tapaamisia tai vaikeudet keskittyä ja vastavuoroisesti osallistua keskusteluihin kavereiden kanssa. On myös mahdollista, että toiminnanohjauksen pulmat ja niihin liittyvät liitännäisseuraukset, esimerkiksi suurempi tuen tarve ja akateemiset vaikeudet, näyttäytyvät toisten nuorten silmissä erilaisuutena, joka aiheuttaa ennakkoluuloja ja leimautumista. Leimautuminen taas voi selittää haluttomuutta tutustua. Tästä

näkökulmasta ajateltuna on tärkeää, että kouluympäristö rakenteineen ja toimintoineen ei tarpeettomasti synnytä tulkintaa joidenkin nuorten poikkeavuudesta ja ”ongelmaisuudesta” vaan sen sijaan mahdollisuuksien mukaan huomioi ja sallii erilaisia toimintatapoja ja oppimistyyliä.

Kaverisuhteiden määrän lisäksi olennaista on myös kaverisuhteiden laatu. Toiseksi siis tutkimme, onko toiminnanohjauksen pulmilla yhteyttä läheisen ystävyys-suhteen laatuun. Tutkimuksessa havaittiin, että toiminnanohjauksen pulmat olivat heikosti yhteydessä ystävyys-suhteen heikompaan laatuun. Yhteys ei kuitenkaan ollut enää merkitsevä sen jälkeen, kun nuoren sukupuolen yhteys ystävyys-suhteen laatuun oli kontrolloitu. Tulokset olivat samankaltaisia kuin Glassin ja muiden (2012) sekä Rokeachin ja Wienerin (2017) tutkimuksissa, joissa ADHD-piirteiset nuoret eivät kuvanneet ystävyys-suhteissaan sen enempää negatiivisia piirteitä kuin verrokkinuoret. Tulos on myönteinen niiden nuorten kannalta, joilla on toiminnanohjauksen pulmia, sillä laadukkaalla ystävyys-suhteella on merkittäviä vaikutuksia nuoren elämään ja hyvinvointiin. Yksikin läheinen ystävyys-suhte suojaa esimerkiksi hyljeksinnältä ja yksinäisyydeltä ja vahvistaa nuoren itsetuntoa (Bagwell & Schmidt, 2011; Hoza, 2007).

Lopuksi tutkittiin, onko toiminnanohjauksen pulmilla yhteyttä nuoren asemaan vertaisryhmässä. Tulokset tukivat oletustamme siitä, että nuoret, joilla on toiminnanohjauksen pulmia, ovat ikätoveriensa keskuudessa hyljeksitympiä. Sen sijaan vertaisryhmän hyväksynnässä ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Vertaisryhmän hyljeksintää koskeva tuloksemme on linjassa tarkkaavaisuuden ja toiminnanohja-

uksen pulmia koskevan aiemman tiedon kanssa, sillä ADHD-piirteisillä nuorilla heikompi sosiaalinen asema on tunnustettu laajasti useissa tutkimuksissa (Erhardt & Hinshaw, 1994; Gardner & Gerdes, 2015; Hoza ym., 2005; Kok ym., 2016).

Impulsiivisuutena ja harkitsemattomana käyttäytymisenä ilmeneviin toiminnanohjauksen pulmiin saattaa liittyä esimerkiksi vaikeuksia tunteiden säätelyssä, turhautumisen hillinnässä ja sosiaalisissa ongelmanratkaisutilanteissa (Sibley ym., 2010; Wehmeier ym., 2010). Sosiaalisten taitojen ja tunteiden hillinnän vaikeudet sekä tilanteeseen sopimaton käytös saattavat herättää ikätovereissa negatiivisia tunteita, mikä voi näkyä kielteisinä ikätoveriarviointeina. Ikätoveriryhmässä hyljeksityksi joutuminen lisää riskiä esimerkiksi sisään- ja ulospäin suuntautuvaan ongelmakäyttäytymiseen, aggressiivisuuteen, heikompaan koulumenestykseen sekä masentuneisuuteen ja ahdistuneisuuteen (Halme ym., 2015; 2017; Kok ym., 2016; Qualter ym. 2013).

On myös huomionarvoista, että toiminnanohjauksen pulmat olivat yhteydessä vain vertaisryhmän hyljeksintään, mutta eivät hyväksyntään. Tämä tulos antaa viitteitä siitä, että toiminnanohjauspulmat saattavat olla yhteydessä ristiriitaiseen asemaan vertaisryhmässä. ADHD-piirteisten nuorten vahvuuksien on aiemmissa tutkimuksissa havaittu liittyvän etenkin nopeuteen, rohkeuteen sekä hyvään mielikuvitukseen (Klenberg ym., 2018). Nämä vahvuudet saattavat lisätä myös toiminnanohjauspulmaisten nuorten suosiota vertaisryhmässä, siinä missä impulsiivisuus ja tunteiden säätelyyn liittyvät vaikeudet saattavat lisätä konflikteja kaverisuhteissa ja vaikeuttaa toimintaa vertaisryhmässä.

Tutkimuksen rajoitukset ja vahvuudet

Vaikka tutkimus lisäsi tietoa suomalaisten nuorten toiminnanohjauksen pulmien ja kaverisuhteiden välisistä yhteyksistä, siihen liittyy myös rajoituksia, jotka on huomioitava tuloksia tulkittaessa. Ensimmäisenä rajoitteena voidaan pitää sitä, että tutkimuksessa tarkasteltiin nuorten senhetkisiä kaverisuhteita mutta ei sitä, miten suhteet pysyvät ja kehittyvät ajan saatossa. Ystävyyssuhteet muokkautuvat ja syventyvät nuoruudessa, ja suhteiden vakiintumista tapahtuu läpi nuoruusajan. Ilman pitkittäistutkimusta ei saada tietoa ystävyyssuhteiden pysyvyydestä eikä siitä, millaisena nuorten ystävyyssuhteet näyttäytyvät pitkällä aikavälillä.

Toinen rajoitus koskee standardointitutkimusta, jonka perusteella raja-arvo lasten ja nuorten keskittymisongelmille on määritetty. KESKYn standardointitutkimukseen (Klenberg ym., 2010) osallistuneet lapset ja nuoret olivat iältään 7–15-vuotiaita, joten heistä suurin osa oli nuorempia kuin tutkimamme otoksen nuoret. KESKY-käsikirjan mukaan asettamamme toiminnanohjauksen pulmien raja-arvo ei siis välttämättä asettuisi samaan kohtaan, jos standardointitutkimus tehtäisiin seitsemäsluokkalaisille nuorille. Tulevaisuudessa olisi tärkeä tutkia tarkemmin toiminnanohjauksen vahvuuksien ja heikkouksien yksilöllisiä profileja (Teivaanmäki ym., 2019) sekä näiden vahvuuksien ja heikkouksien yhteyksiä kaverisuhteisiin. Tässä tutkimuksessa ei ollut mahdollista jakaa tutkittavia useampaan erilaiseen alaryhmään, sillä ryhmien koko olisi jäänyt liian pieneksi.

Tutkimustulosten yleistettävyyttä arvioitaessa on lisäksi syytä huomioida,

että nuorten toiminnanohjauksen pulmia arvioitiin vain opettajien täyttämien kyselyjen avulla. Opettajan arvion lisäksi olisi hyödyllistä käyttää myös muita tietolähteitä, kuten vanhempien ja nuoren itsensä haastattelua, ja pulmia olisi syytä kartoittaa eri konteksteissa (Klenberg ym., 2010; Sourander & Aronen, 2017). Jatkotutkimuksissa olisi tärkeää kiinnittää huomiota myös siihen, millaisen merkityksen opettajat, vanhemmat ja nuoret antavat toiminnanohjauspulmille ja mahdollisille ADHD-diagnooseille, sekä tutkia niiden vaikutusta nuorten arkielämän sujuvuudessa, sosiaalisissa suhteissa ja tyytyväisyydessä elämään (Honkasilta, Sandberg, Närhi & Jahnukainen, 2014; Sandberg, 2018; Suominen, 2006).

Tässä tutkimuksessa ei myöskään tehty arviota nuoren muista mahdollisista oireista ja vaikeuksista, joten erilaisten pulmien päällekkäistä esiintymistä ei voitu arvioida. Toiminnanohjauksen pulmille on ominaista, että niihin liittyy myös käytös- ja mielialaongelmia, autismikirjon oireita sekä syömis- ja päihdehäiriöitä (esim. Pihlakoski & Rintahaka, 2016). Erityisesti aggressiivisuus on todettu merkittäväksi ikäoverihyljeksinnän ennustajaksi (esim. Bagwell ym., 2001; Erhardt & Hinshaw, 1994). Toiminnanohjauspulmien yhteys kaverisuhteisiin saattaa siis olla erilainen sen mukaan, minkälaisen muiden ongelmien kanssa toiminnanohjauspulmat päällekkäistyvät. Suomalaisen Käypä hoito-suosituksen (2019) mukaisesti tukitoimet tulisi aloittaa heti, kun lapsella on havaittu tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen ongelmia, ja jos tukitoimista on apua, ei tarkempia tutkimuksia ja diagnostista arviota tarvita välttämättä ollenkaan. Opetuksen ja tuen keinojen kehittämisen sekä am-

matillisen kehittymisen näkökulmasta on tärkeä tunnistaa, millaiset tekijät ja taustaongelmat ovat yhteisiä lapsille, joilla on samanlaisia pulmia, ja minkälaisena yksilöllisyys samankin pulman sisällä näyttäytyy (Ahonen ym., 2019).

Tämän tutkimuksen vahvuutena oli nuorten kaverisuhteiden monipuolinen tutkiminen eri lähteitä käyttäen. Käytimme tutkimuksessa kaverisuhteiden tutkimiseen nuoren itsearviointien lisäksi vertaisten arvioita. Myös opettajan arviota nuorten toiminnanohjauksen pulmista voidaan pitää tutkimuksen vahvuutena, sillä opettaja pääsee seuraamaan nuoria koulussa, jossa nuorten tulee pystyä säätelemään tarkkaavuuttaan ja aktiivisuuttaan monenlaisissa tilanteissa (Klenberg ym., 2010). Lisäksi tutkimuksen vahvuutena voidaan pitää sukupuolen huomioimista toiminnanohjauksen pulmien ja kaverisuhteiden välisiä yhteyksiä tarkasteltaessa. Sukupuolen tiedetään olevan yhteydessä sekä toiminnanohjauksen pulmiin että kaverisuhteisiin, minkä vuoksi sen huomioiminen analyysissä on perusteltua.

Jatkotutkimuksissa toiminnanohjauksen pulmien ja kaverisuhteiden välisiä yhteyksiä tarkasteltaessa olisi sukupuolen huomioimisen lisäksi tärkeää saada tietoa siitä, millä tavoin toiminnanohjauksen pulmien ja kaverisuhteiden väliset yhteydet eroavat toisistaan tytöillä ja pojilla. Jatkossa olisi tärkeä tutkia myös sitä, millaiset kouluympäristön rakenteet, piirteet ja pedagogiikka ennakoivat toiminnanohjauksen pulmia, sekä tarkastella niiden vuorovaikutusta toiminnanohjauspulmien kanssa.

Johtopäätökset ja soveltamismahdollisuudet

Aikaisempi tutkimus on tarjonnut melko ristiriitaista tietoa tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen pulmien yhteydestä kaverisuhteisiin. Tässä tutkimuksessa havaittiin, että nuorilla, joilla opettajat arvioivat olevan toiminnanohjauksen pulmia, oli muita nuoria vähemmän kavereita ja he olivat luokkatovereiden nimeämisten perusteella vertaisryhmässään hyljeksitympiä. Toiminnanohjauksen pulmat sen sijaan eivät olleet yhteydessä ystävyysuhteiden laatuun ja vertaisryhmän hyväksyntään sen jälkeen, kun nuoren sukupuolen yhteys kaverisuhteisiin oli huomioitu.

Toiminnanohjauspulmaisten nuorten ystävyysuhteissa näyttäisi tulostemme perusteella olevan huolenaiheita, mutta toisaalta näiden nuorten ystävyysuhteisiin liittyi myös myönteisiä piirteitä. Tutkimuksemme toi uutta tietoa toiminnanohjauspulmien ja kaverisuhteiden välisestä yhteydestä yläkouluun hiljattain siirtyneillä suomalaisilla nuorilla. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun koulussa havaitut toiminnanohjauksen pulmat yhdistettiin nuorten kaverisuhteiden tutkimiseen. Suomessa toiminnanohjauksen pulmien ja nuorten ikätoverisuhteiden välisiä yhteyksiä on tutkittu niukasti.

Heikkolaatuisten ystävyysuhteiden, yksinäisyyden ja koetun hyljeksinnän tiedetään olevan yhteydessä esimerkiksi mielenterveys- ja päihdeongelmiin sekä myöhempään rikollisuuteen (Halme ym., 2017; Mrug ym., 2012), joilla on suuri merkitys sekä yksilön hyvinvoinnille että yhteiskunnalle. Siksi toiminnanohjauspulmaisten nuorten ohjauksessa ja kuntoutuksessa on tärkeää kiinnittää erityistä

huomiota nuorten ikätoverisuhteisiin ja niissä ilmeneviin pulmiin. Ongelmat kaverisuhteissa liittyvät suurilta osin vaikeuksiin sosiaalisissa tilanteissa käyttäytymisessä ja tunteiden säätelyssä (Gardner & Gerdes, 2015; Wehmeier ym., 2010). ADHD-piirteisten lasten ja nuorten interventioissa on yleisesti hyödynnetty sosiaalisten taitojen harjoittelua ikätoverisuhteiden vaikeuksien vähentämiseksi osana laajempaa käyttäytymisen muutoksiin tähtäävää ohjelmaa (Gardner & Gerdes, 2015).

Toiminnanohjauspulmaisten nuorten ystävyysuhteita voidaan tukea monella eri tavalla. Hyvä intervention kohde voisi olla esimerkiksi läheisten ystävyysuhteiden edistäminen. Yksikin läheinen ystävyysuuhde voi suojata esimerkiksi hyljeksinnältä ja yksinäisyydeltä ja vahvistaa nuoren itsetuntoa (Bagwell & Schmidt, 2011; Hoza, 2007). Mikamin ja muiden (2010) interventiotutkimuksessa, jossa vanhemmat toimivat lastensa ystävyysvalmentajina, lasten sosiaaliset taidot lisääntyivät ja konfliktit vähenivät vanhempien arvion mukaan ja opettajat raportoivat hyväksynnän lisääntyneen ja hyljeksinnän vähentyneen. Koulussa sosiaalisia taitoja ja käyttäytymistä voidaan vahvistaa tunnetaitoihin liittyvien harjoitusten ja tehtävien avulla sekä koko koulun tasolla myönteistä käyttäytymistä tukevien toimintamallien kautta (Savolainen, Närhi & Savolainen, 2019).

Aikaisempi tutkimus on keskittynyt pitkälti ADHD-piirteisten nuorten heikkoihin sosiaaliin ja emotionaaliin taitoihin, aggressiivisuuteen ja ongelmakäyttäytymiseen (esim. Gardner & Gerdes, 2015). ADHD-piirteisillä ja lievempiä tarkkaavaisuuden ja toiminnanohjauksen pulmia osoittavilla lapsilla ja nuorilla on kuitenkin myös vahvuuksia ja voimavaroja,

jotka tulisi huomioida paremmin sekä tutkimustyössä että arkielämässä. Keskittymiskyselyn standardointitutkimuksessa (Klenberg ym., 2018) opettajat tunnistivat ylivilkkaiden ja tarkkaamattomien oppilaiden vahvuuksiksi nopeuden, rohkeuden ja kekseliäisyyden, jotka liittyvät erityisesti aktiivisuuteen. Tarkkaamattomien oppilaiden vahvuudet sen sijaan painottuivat herkkyyteen, pohdiskelevuuteen ja hyvään mielikuvitukseen. Erityisesti tutkimuksissa ovat nousseet esille luovuus ja energisyys (Mahdi ym., 2017), joista voi olla apua esimerkiksi ryhmätöissä (Climie & Mastoras, 2015). Vahvuuksien huomiointi voisi olla hyvä liittää osaksi häiriöiden arviota ja yleistä keskustelua, jotta toiminnanohjauksen pulmiin ja ADHD-piirteisiin liittyviä vahvuuksia alettaisiin tunnistaa laajemmin. Tunnistettuja vahvuuksia tulisi hyödyntää myös sosiaalisia suhteita tukevissa interventioissa. Nuoruusajan ystävyysuhteita tukemalla voidaan ehkäistä pidemmän aikavälin kielteisiä kehityssuuntia.

Kirjoittajatiedot:

Annika Isomäki ja Paula Jaatinen opiskelevat Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksella. Tämän artikkelin idea pohjautuu Annikan ja Paulan psykologian pro gradu tutkielmaan.

Sini Teivaanmäki toimii projektitutkijana Niilo Mäki Instituutissa ja on jatko-opiskelija Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksella.

Liisa Klenberg toimii tutkijana Niilo Mäki Instituutissa ja neuropsykologina Hippo Terapiaklinikassa Helsingissä.

Riikka Hirvonen toimii yliopistotutkijana Itä-Suomen yliopistossa soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osastolla.

Noona Kiuru toimii apulaisprofessorina Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksella.

LÄHTEET

- ADHD (aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö). Käypä hoito -suositus (2019). Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lastenneurologinen yhdistys ry:n, Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen ja Suomen Nuorisopsykiatrisen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim. Haettu 11.5.2013 osoitteesta www.kaypahoito.fi.
- Ahonen, T., Aro, M., Aro, T., Lerkkanen, M.-K. & Siiskonen, T. (2019). Kehityksen yksilöllisyyden ymmärtäminen ja oppimisvaikeudet. Teoksessa T. Ahonen, M. Aro, T. Aro, M.-K. Lerkkanen & T. Siiskonen (toim.), *Oppimisen vaikeudet* (s. 22–39). Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Bagwell, C. L., Molina, B. S. G., Pelham, W. E. & Hoza, B. (2001). Attention-deficit hyperactivity disorder and problems in peer relations: Predictions from childhood to adolescence. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 1285–1292.
- Bagwell, C. L. & Schmidt M. E. (2011). *Friendships in childhood & adolescence*. New York: Guilford Press.
- Barkley, R. A. (1997). *ADHD and the nature of self-control*. New York: Guilford Press.
- Berndt, T. J. (1982). The features and effects of friendship in early adolescence. *Child development*, 1447–1460.
- Blachman, D. R. & Hinshaw, S. P. (2002). Patterns of friendship among girls with and without attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 625–640.
- Bukowski, W. M., Hoza, B. & Boivin, M. (1994). Measuring friendship quality during pre- and early adolescence: The development and psychometric properties of the friendship qualities scale. *Journal of social and Personal Relationships*, 11, 471–484.
- Climie, A. E. & Mastoras, S. M. (2017). ADHD in schools: Adopting a strengths-based perspective. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne*, 56, 295–300.
- Coie, J. D., Dodge, K. A. & Coppotelli, H. (1982). Dimensions and types of social status: A cross-age perspective. *Developmental Psychology*, 18, 557–571.
- Crick, N. R. & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74–101.
- Da Fonseca, D., Seguiet, V., Santos, A., Poinso, F. & Deruelle, C. (2009). Emotion understanding in Children with ADHD. *Child Psychiatry and Human Development*, 40, 111–121.
- Erhardt, D. & Hinshaw, S. P. (1994). Initial sociometric impressions of attention-deficit hyperactivity disorder and comparison boys: Predictions from social behaviors and from nonbehavioral variables. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62, 833–842.
- Faraone, S. V., Biederman, J. & Mick, E. (2006). The age dependent decline of attention deficit hyperactivity disorder: A meta-analysis of follow-up studies. *Psychological Medicine*, 36, 159–165.
- Gardner, D. M. & Gerdes, A. C. (2015). A review of peer relationships and friendships in youth with ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 19, 844–855.
- Glass, K., Flory, K. & Hankin, B. L. (2012). Symptoms of ADHD and close friendships in adolescence. *Journal of Attention Disorders*, 16, 406–417.
- Halme, N., Hedman, L., Ikonen, R. & Rajala, R. (2017). Lasten ja nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskyselyn tuloksia. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Halme, N., Santalahti, P., Marttunen, M. & Perälä, M.-L. (2015). "Ettei kenenkään tarvitsisi olla ilman ystävää..." – Ystävättä olemisen yhteys nuorten hyvinvointiin liittyviin tekijöihin. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Hartup, W. W. & Stevens, N. (1997). Friendships and adaptation in the life course. *Psychological bulletin*, 121(3), 355.
- Heiman, T. (2005). An examination of peer relationships of children with and without attention deficit hyperactivity disorder. *School Psychology International*, 26, 330–339.
- Hodgens, J. B., Cole, J. & Boldizar, J. (2000). Peer-based differences among boys with ADHD. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29, 443–452.
- Honkasilta, J., Sandberg, E., Närhi, V. & Jahnukainen, M. (2014). ADHD in the context of Finnish basic education. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 19(3), 311–323.
- Hoza, B. (2007). Peer functioning in children with ADHD. *Ambulatory Pediatrics*, 7, 101–106.
- Hoza, B., Mrug, S., Gerdes, A. C., Bukowski, W. M., Kraemer, H. C., Wigal, T., Hinshaw, S. P., Gold, J. A., Pelham Jr., W. E. & Arnold, L. E. (2005). What aspects of peer relationships are impaired in children with attention-deficit/hyperactivity disorder? *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73, 411–423.
- Kanerva, K., Kiistala, I., Kalakoski, V., Hirvonen, R., Ahonen, T. & Kiuru, N. (2019). The feasibility of working memory tablet tasks in predicting scholastic skills in classroom settings. *Applied Cognitive Psychology*, 33, 1224–1237.

- Kiuru, N. (2018). Kaveriverkostot ja oppimismotivaatio. Teoksessa K. Salmela-Aro (toim.) *Motivaatio ja oppiminen* (s. 123–124). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Klenberg, L. (2015). Assessment and development of executive functions in school-age children. Helsinki: Unigrafia.
- Klenberg, L. (2018). ADHD-oireisten oppilaiden vahvuudet opettajien arvioimina. *Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti NMI-Bulletin*, 28, 34–48.
- Klenberg, L., Hokkanen, L., Lahti-Nuutila, P. & Närhi, V. (2017). Teacher ratings of executive function difficulties in Finnish children with combined and predominantly inattentive symptoms of ADHD. *Applied Neuropsychology: Child*, 6, 305–314.
- Klenberg, L., Jämsä, S., Häyrynen, T. & Korkman, M. (2010). *Keskittymiskysely*. Käsikirja. Helsinki: Psykologien kustannus Oy.
- Klenberg, L., Korkman, M. & Lahti-Nuutila, P. (2001). Differential development of attention and executive functions in 3-to 12-year-old Finnish children. *Developmental neuropsychology*, 20(1), 407–428.
- Kok, F. M., Groen, Y., Fuermaier A. B. M. & Tucha, O. (2016). Problematic peer functioning in girls with ADHD: A systematic literature review. *PLoS ONE*, 11.
- Korkeila, J. & Leppämäki, S. (2017). Keskushermoston kehitykseen liittyvät häiriöt. Teoksessa J. Lönnqvist, M. Heikkinen, M. Henriksson, M. Marttunen & T. Partonen (toim.), *Psykiatria* (12. painos, s. 94–140). Helsinki: Duodecim.
- Luman, M., Oosterlaan, J. & Sergeant, J. A (2005). The impact of reinforcement contingencies on AD/HD: A review and theoretical appraisal. *Clinical Psychology Review*, 25, 183–213.
- Mahdi, S., Viljoen, M., Massuti, F., Selb, M., Almodayfer, O., Karande, S., De Vries, P. J., Rohde, L. & Bölte, S. (2017). An international qualitative study of ability and disability in ADHD using the WHO ICF framework. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 26, 1219–1231.
- Marton, I., Wiener, J., Rogers, M. & Moore, C. (2015). Friendship characteristics of children with ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 19, 872–881.
- Marttunen, M. & Kaltiala-Heino, R. (2017). Nuorisopsykiatria. Teoksessa J. Lönnqvist, M. Heikkinen, M. Henriksson, M. Marttunen & T. Partonen (toim.), *Psykiatria* (12. painos, s. 652–687). Helsinki: Duodecim.
- Mikami, A. Y., Lerner, M. D., Griggs, M. S., McGrath, A. & Calhoun, C. D. (2010). Parental influence on children with attention-deficit/hyperactivity disorder: II. Results of a pilot intervention training parents as friendship coaches for children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38, 737–749.
- Miyake, A. & Friedman, N. P. (2012). The nature and organization of individual differences in executive functions: Four general conclusions. *Current Directions in Psychological Science* 21, 8–14.
- Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., Howerter, A. & Wager, T. D. (2000). The unity and diversity of executive functions and their contributions to complex “frontal lobe” tasks: A latent variable analysis. *Cognitive psychology*, 41(1), 49–100.
- Mrug, S., Hoza, B., Pelham, W. E., Gnagy, E. M. & Greiner, A. R. (2007). Behavior and peer status in children with ADHD. Continuity and change. *Journal of Attention Disorders*, 10, 359–371.
- Mrug, S., Molina, B. S., Hoza, B., Gerdes, A. C., Hinshaw, S. P., Hectman, L. & Arnold, L. E. (2012). Peer rejection and friendships in children with attention-deficit/hyperactivity disorder: Contributions to long-term outcomes. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40, 1013–1026.
- Nigg, J. T. (2017). Annual research review: On the relations among self-regulation, self-control, executive functioning, effortful control, cognitive control, impulsivity, risk-taking, and inhibition for developmental psychopathology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58, 361–383.
- Nijmeijer, J. S., Minderaa, R. B., Buitelaar, J. K., Mulligan, A., Hartman, C. A. & Hoekstra, P. J. (2008). Attention-deficit/hyperactivity disorder and social dysfunctioning. *Clinical psychology review*, 28(4), 692–708.
- Närhi, V., Karhu, A., Klenberg, L., Paananen, M. & Puustjärvi, A. (2019). Tarkkaavuuden, itsesäätelyn ja toiminnanohjauksen vaikeudet. Teoksessa T. Ahonen, M. Aro, T. Aro, M.-K. Lerkkanen & T. Siiskonen (toim.), *Oppimisen vaikeudet*. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Pihlakoski, L. & Rintahaka, P. (2016). Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö (ADHD). Teoksessa K. Kumpulainen, E. Aronen, H. Ebeling, E. Laukkanen, M. Marttunen, K. Puura & A. Sourander (toim.), *Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria* (s. 243–253). Helsinki: Duodecim.
- Poulin, F. & Chan, A. (2010). Friendship stability and change in childhood and adolescence. *Developmental review*, 30(3), 257–272.
- Qualter, P., Brown, S. L., Rotenberg, K. J., Vanhalst, J., Harris, R. A., Goossens, L., Bangee, M. & Munn, P. (2013). Trajectories of loneliness during childhood and adolescence: predictors and health outcomes. *Journal of Adolescence*, 36(6), 1283–1293.
- Rokeach, A. & Wiener, J. (2017). Friendship quality in adolescents with ADHD. *Journal of Attention Disorders*. DOI: 10.1177/1087054717735380.

- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American psychologist*, 55(1), 68.
- Sandberg, E. (2018). "Toivoin, että minut ois huomioitu tyttönä, jolla on ongelmia, eikä tyttönä, joka on ongelma" – ADHD-oireisten nuorten kokemuksia tukitoimista Suomessa. Teoksessa M. Gissler, M. Kekkonen & P. Känkänen (toim.), *Nuoret palvelujen pauloissa – Nuorten elinolot -vuosikirja 2018* (s. 94–103). Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Savolainen, H., Närhi, V. & Savolainen, P. (2019). Myönteisten käyttäytymismallien tukeminen opetuksessa. Teoksessa T. Ahonen, M. Aro, T. Aro, M.-K. Lerkkanen & T. Siiskonen (toim.), *Oppimisen vaikeudet*. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Sibley, M. H., Evans, S. W. & Serpell, Z. N. (2010). Social cognition and interpersonal impairment in young adolescents with ADHD. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 32, 193–202.
- Sourander, A. & Aronen, E. (2017). Lastenpsykiatria. Teoksessa J. Lönnqvist, M. Heikkinen, M. Henriksson, M. Marttunen & T. Partonen (toim.), *Psykiatria*. (12. painos, s. 94–140). Helsinki: Duodecim.
- Suominen, S. (2006). Tarkkaavuushäiriön monitieteiset selitysmallit - ristiriidasta yhteiseen ymmärrykseen? *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti*, 43, 295–308.
- Teivaanmäki, S., Huhdanpää, H., Kiuru, N., Aronen, E., Närhi, V. & Klenberg, L. (2020). Heterogeneity of executive functions among preschool children with psychiatric symptoms. *European Child and Adolescent Psychiatry*. DOI: 10.1007/s00787-019-01437-y.
- Tilastokeskus (2017a). Perheet [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. Haettu 16.4.2019 osoitteesta: http://www.stat.fi/til/perh/2017/02/perh_2017_02_2018-12-05_kat_005_fi.html. ISSN=1798-3215.
- Tilastokeskus (2017b). Väestön koulutus rakenne [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. Haettu 16.4.2019 osoitteesta: http://www.stat.fi/til/vkour/2017/vkour_2017_2018-11-02_tie_001_fi.html. ISSN=1799-4586.
- Vilkki, J. & Saunamäki, T. (2015). Toiminnanohjauksen häiriöt. Teoksessa M. Jehkonen, T. Saunamäki, L. Paavola & J. Vilkki (toim.), *Kliininen neuropsykologia* (s. 73–85).
- Wehmeier, P. M., Schacht, A. & Barkley R. A. (2010). Social and emotional impairment in children and adolescents with ADHD and the impact on quality of life. *Journal of Adolescent Health*, 46, 209–217.